

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

FEATURES OF FORMING OF EQUITY ON ENTERPRISES

Фальченко О.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку,
Харківський національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Побережна Н.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку,
Харківський національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Юр'єва І.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічного аналізу та обліку,
Харківський національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

Falchenko Olena

Candidate of Economic Sciences
Associate Professor of Department of Economic Analysis and Account
Kharkiv National Technical University
"Kharkiv Polytechnic University"

Poberezhna Natalia

Candidate of Economic Sciences
Associate Professor of Department of Economic Analysis and Account
Kharkiv National Technical University
"Kharkiv Polytechnic University"

Yuryeva Irina

Candidate of Economic Sciences
Associate Professor of Department of Economic Analysis and Account
Kharkiv National Technical University
"Kharkiv Polytechnic University"

У статті розглянуто економічну сутність капіталу підприємства загалом, процес формування власного капіталу, встановлення раціонального співвідношення різних джерел фінансування та оптимізацію структури власного капіталу як одного з найбільш важливих і складних завдань, які вирішуються у процесі управління підприємством та ефективності управління власним капіталом. Розкрито мету досягнення оптимальної структури капіталу, яка реалізується за допомогою належного управління всіма складниками власного капіталу на підприємствах. Проаналізовано формування власного капіталу, оскільки структура власного капіталу є важливою економічною категорією, яка визначає шлях одержання підприємством довгострокових фінансових ресурсів. Визначено доцільність удосконалення формування власного капіталу на підприємствах. Надано рекомендації щодо відображення власного капіталу в бухгалтерській звітності підприємства.

Ключові слова: капітал підприємства, власний капітал, формування власного капіталу, структура капіталу, ресурси підприємства, звітність підприємства.

В статье рассмотрены экономическая сущность капитала предприятия в целом, процесс формирования собственного капитала, установления рационального соотношения разных источников финансирования и оптимизация структуры собственного капитала как одного из наиболее важных и сложных

заданий, которые решаются в процессе управления предприятием и эффективности управления собственным капиталом. Раскрыта цель достижения оптимальной структуры капитала, которая реализуется с помощью надлежащего управления всеми составляющими собственного капитала на предприятиях. Проанализировано формирование собственного капитала, так как структура собственного капитала является важной экономической категорией, которая определяет путь получения предприятием долгосрочных финансовых ресурсов. Определена целесообразность усовершенствования формирования собственного капитала на предприятиях. Даны рекомендации относительно отображения собственного капитала в бухгалтерской отчетности предприятия.

Ключевые слова: капитал предприятия, собственный капитал, формирование собственного капитала, структура капитала, ресурсы предприятия, отчетность предприятия.

In the article economic essence of capital of enterprise is considered, process of forming of property asset, establishment of rational correlation of different sourcing and optimization of own capital structure, as one of the most essential and difficult tasks which decide in the process of management and efficiency of management a property asset an enterprise. The aim of achievement of optimal capital structure which will be realized by means of the proper management of property asset all constituents on enterprises is exposed. Forming of property asset is analyzed, so as an own capital structure is an important economic category which determines the way of receipt of long-term financial resources an enterprise. Expediency of improvement of forming of property asset is certain on enterprises. The done recommendations are in relation to the reflection of property asset in accounting control of enterprise. The size of property asset characterizes effectiveness of enterprise better in all, it is namely possible to estimate efficiency of activity of enterprise, successful cost-effective work, him high competitiveness at the market and financial firmness. For creditors a property asset is the index of responsibility and stability of enterprise. Than greater property asset and less account payable, the best relations in enterprises with different legal and natural persons. A task to optimization of capital structure in connection with a necessity to carry different risks at its forming, in particular, the risk of partial or complete failure to return of loan money, risk of maintenance of debt, can be examined by an enterprise from the point of view of decline of certain types of risks at existent limitations. Examining and analyzing research of foreign and home scientists, it is expedient to underline importance of optimal capital structure for effective activity of enterprise. The high level of capital allows to promote the level of competitiveness of enterprise during all period of his functioning, supporting his solvency, financial firmness and liquidity.

Key words: capital of enterprise, property asset, forming of property asset, capital structure, resources of enterprise, accounting of enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування власного капіталу як об'єктивно існуюча економічна категорія забезпечує процес фінансування господарської діяльності підприємств, також є базою створення і розвитку підприємства, та важливим чинником розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених присвячено проблемам формування оптимальної структури капіталу підприємств, а саме: Ю. Бріггема, Дж.К. Ван Хорна, Дж.М. Ваховича, А. Гропеллі, Ф. Лі Ченга, У. Шарпа. Належне місце в проведенні науково-теоретичного обґрунтування основ управління структурою капіталу підприємства посідають праці вітчизняних учених-економістів: М.Д. Білик, І.О. Бланка, Г.Г. Кірейцева, Л.О. Коваленко, А.М. Поддєрьогіна, Л.М. Рем'яної, Є.Г. Рясних, В.П. Савчука, В.М. Суторміної, О.О. Терещенка та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Кожному підприємству доцільно самостійно розробляти політику формування капіталу з урахуванням стратегії розвитку. У зв'язку із цим аналіз теоретичних аспектів

та обґрунтування конкретних практичних рекомендацій з удосконалення методичних підходів до вирішення цієї проблеми в сучасних умовах господарювання є важливим завданням багатьох наукових досліджень.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення формування найбільш прийнятної структури капіталу підприємства для забезпечення його подальшої ефективної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розглядаючи економічну сутність капіталу підприємства загалом, можна відзначити таке: капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, які приносять дохід; капітал є головним джерелом формування добробуту підприємства, оскільки забезпечує необхідний рівень прибутку в поточному періоді й у перспективі.

Динаміка капіталу підприємства є найважливішим вимірником рівня ефективності його господарської діяльності. Здатність власного капіталу до самостійного зростання швидкими темпами характеризує високий рівень формування й ефективний розподіл прибутку підприємства, його здатність підтримувати фінансову рівновагу за рахунок внутрішніх джерел.

Капітал підприємства є головним вимірником його ринкової вартості. Ним виступає насамперед власний капітал підприємства, визначальний обсяг його чистих активів. Водночас обсяг власного капіталу, що використовує підприємство, характеризує і потенціал залучення ним позикових фінансових коштів, що забезпечують отримання додаткового прибутку. У сукупності з іншими чинниками, що мають не таке велике значення, це формує базу оцінки ринкової вартості підприємства.

Структура і динаміка власного капіталу є найсуттєвішими показниками, що визначають фінансовий стан підприємства, відображають процес формування власності, розподіл результатів діяльності, тобто інформацію про формування та використання власного капіталу як фінансової основи діяльності підприємств.

Структура капіталу – спеціальна економічна категорія для позначення співвідношення (комбінації) джерел позикового і власного фінансування, що застосовується на підприємстві для реалізації його ринкової та загальної стратегії.

На склад і структуру капіталу підприємства впливають чинники економічного, виробничого і організаційного характеру, при цьому в різних галузях і підгалузях економіки виділяються різні важливі елементи. У таких фондомістких видах економічної діяльності підприємства, як виробництво машин та устаткування, важливим елементом капіталу є амортизаційні відрахування. У легкій промисловості та торгівлі значна частка належить прибутку. Разом із тим одне підприємство на різних етапах діяльності володіє різним складом і структурою капіталу. Наприклад, на етапі становлення воно фінансується за рахунок власних або позикових коштів, але в процесі його розвитку з'являються зароблений власний капітал у вигляді прибутку та позиковий капітал, які забезпечують подальше функціонування підприємства. Треба відзначити, що як власний, так і позиковий капітали підприємства розглядаються не тільки як основні елементи капіталу підприємства, а й як джерела додаткового його приросту. Зокрема, позиковий капітал підприємства використовується для максимізації прибутку або ринкової вартості підприємства. Повна структура капіталу підприємства визначається за допомогою аналізу міри впливу окремих джерел додаткового капіталу, який являє собою інший капітал, вкладений учасниками товариства або одержаний у процесі господарської діяльності підприємства внаслідок дооцінки активів, безоплатного отримання необоротних активів, на функціонуючий спочатку і зміни в ньому співвідношення власного і позикового складників.

Власний капітал є основою фінансово-економічної бази підприємства, яка використовується для організації стабільної фінансової діяльності. Відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», власний капітал – це час-

тина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.

Складники власного капіталу можна поділити на три групи: вкладений, накопичений та регулюючий капітал. Кожен із видів капіталу виконує свої функції. Зареєстрований (пайовий) капітал характеризує величину статутного або пайового чи іншого зареєстрованого капіталу відповідно до законодавства й установчих документів.

У міжнародній практиці власний капітал розглядається як капітал, вкладений акціонерами, та включає вкладений капітал (інвестиції акціонерів) та накопичений нерозподілений прибуток (реінвестований у бізнес). Визначаючи зміст власного капіталу з позиції власності, це основний капітал, тобто власність підприємства.

Власний капітал характеризується позитивними особливостями. Збільшення власного капіталу (особливо за рахунок внутрішніх джерел формування) приймаються власниками підприємства без необхідності узгодження з іншими господарюючими суб'єктами, він характеризується простотою залучення.

Власний капітал забезпечує фінансову стійкість розвитку підприємства, його платоспроможність у довгостроковому періоді.

Під час використання власного капіталу не потрібна виплата позикового відсотка в усіх його формах, він має більш високу здатність генерування прибутку в усіх сферах діяльності. Разом із тим йому притаманні такі недоліки. Порівняно з альтернативними позиковими джерелами формування капіталу власний капітал має високу вартість. Обсяг його залучення обмежений, відповідно, обмежені й можливості суттєвого розширення інвестиційної та операційної діяльності підприємства. Оскільки без залучення капіталу неможливо забезпечити більший показник коефіцієнту фінансової рентабельності діяльності підприємства порівняно з показником коефіцієнту економічної рентабельності, можливість приросту коефіцієнта рентабельності власного капіталу за рахунок залучення позикових фінансових коштів може бути невикористаною.

Формування власного капіталу підприємства здійснюється за рахунок власних та запозичених коштів, сукупність яких, своєю чергою, є складником структури капіталу підприємства.

Формування власного капіталу за рахунок внесків засновників є обов'язковим елементом установчих документів підприємства. Сума зареєстрованого (пайового) капіталу підлягає обов'язковій реєстрації. Його зміни (збільшення або зменшення) також обов'язково мають реєструватися. Сума зареєстрованого (пайового), який відображається в балансі підприємства, не може бути відмінною від тієї, що зареєстрована.

Капітал підприємства формується за рахунок різних зовнішніх та внутрішніх джерел фінансування та поділяються на матеріальні і нематеріальні активи, які створюють дохід, приймаючи

участь у різних виробничих процесах. У зв'язку із цим підвищується актуальність розгляду особливостей формування структури капіталу підприємства.

У складі внутрішніх джерел формування власного капіталу основне місце належить прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, він формує переважну частину його власних фінансових ресурсів, забезпечує приріст власного капіталу, а відповідно, і зростання ринкової вартості підприємства.

У складі зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів основне місце належить залученню підприємством додаткового пайового (шляхом додаткових внесків у статутний капітал) або акціонерного (шляхом додаткової емісії та реалізації акцій) капіталу. Для окремих підприємств одним із зовнішніх джерел формування власних фінансових ресурсів може бути надана безплатна фінансова допомога, яка надається, як правило, лише окремим державним підприємствам. До інших зовнішніх джерел входять безплатно передані підприємству матеріальні та нематеріальні активи, що включаються до складу його балансу.

Якщо підприємство використовує тільки власний капітал, воно має найвищу фінансову стійкість (коефіцієнт автономії в такому разі дорівнює одиниці), проте обмежує темпи власного розвитку (оскільки не може забезпечити в періоди сприятливої кон'юнктури ринку формування необхідного додаткового обсягу активів) та не використовує фінансові можливості приросту прибутку на вкладений капітал. Підприємство, що використовує позиковий капітал, може мати більш високий фінансовий потенціал власного розвитку (за рахунок формування додаткового обсягу активів) та можливості приросту фінансової рентабельності діяльності, але водночас створює фінансовий ризик (зростають пропорційно збільшенню питомої ваги позикових коштів у загальній сумі використаного капіталу).

Проблема ефективного використання та формування власного капіталу підприємства повинна вирішувати питання про склад і структуру цього капіталу, обсяг потреби у ньому, джерела додаткового капіталу, повну структуру капіталу підприємства, ступінь його цільового використання та про фінансовий результат діяльності підприємства.

Результативність господарювання підприємства залежить від ефективного управління капіталом підприємства. Запорукою такого управління є оптимізація структури капіталу. Оптимальна структура капіталу являє собою співвідношення використання власних і позикових засобів, за якого забезпечується ефективна пропорційність між коефіцієнтом фінансової рентабельності та коефіцієнтом фінансової стійкості підприємства, тобто максимізується його ринкова вартість.

Саме тому одним із головних завдань кожного керівника має бути формування найбільш прийнятної структури капіталу підприємства для його подальшої ефективної діяльності. У зв'язку із цим у сучасних умовах господарювання зростає роль аналізу структури капіталу підприємства, метою якого є ефективне і стабільне функціонування підприємства. Отже, керівництву підприємства необхідно чітко визначити, за рахунок яких фінансових ресурсів буде сформований капітал підприємства, адже саме від цього в майбутньому залежатимуть стан і результати діяльності підприємства. Але сьогодні не має єдиного універсального методу оптимізації структури капіталу, застосовуючи який підприємство визначило б оптимальне співвідношення між позиковим і власним капіталом.

Оптимізація структури капіталу є одним із найбільш важливих і складних завдань, які вирішуються у процесі управління підприємством. Аналіз літературних джерел дає змогу визначити економічну категорію «оптимізація структури капіталу» як співвідношення між власним і позиковим капіталом, за якого підприємство отримує максимальний прибуток і максимальну рентабельність.

Існують такі основні методи управління структурою капіталу підприємства:

Оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності. Дає можливість розрахунково знайти лише оптимальну величину ефекту фінансового важеля. Якщо підприємство у своїх інвестиціях використовує як власні, так і позикові кошти, то рентабельність інвестування власних коштів ще називають ефектом фінансового важеля.

Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації вартості капіталу, яка базується на попередній оцінці вартості власного і позикового капіталу за різних умов його залучення та здійснення багатоваріантних розрахунків середньозваженої вартості капіталу.

Оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації фінансового ризику, яка пов'язана з процесом диференційованого вибору джерел фінансування різних складових частин активів підприємства залежно від ставлення власників.

У кожному конкретному варіанті можна використовувати той чи інший критерій оптимізації структури капіталу. Серед науковців існують різні погляди на вирішення цієї проблеми. Деякі з них вважають за необхідне максимізацію рівня фінансової рентабельності поряд із рівнем фінансової стійкості, проте цього положення важко досягти на практиці. Інша група економістів пропонує послідовне використання всіх трьох методів, а також формування структури капіталу з урахуванням граничних значень їхніх показників. Існують також думки з приводу доповнення зазначених методів показниками кредитоспроможності і платоспроможності тощо.

Низка теоретичних концепцій оптимальної структури капіталу виходить з аналізу впливу різних комбінованих варіантів фінансування на ринкову вартість підприємства, й оптимальною вважається структура капіталу, яка максимізує ринкову вартість підприємства як бізнесу.

Водночас, оскільки для підприємства як власний, так і позиковий капітал мають певну вартість, інакше кажучи, вартість його обслуговування, відповідно, оптимальна структура – структура, що мінімізує вартість капіталу.

Завдання оптимізації структури капіталу у зв'язку з необхідністю нести різного роду ризики під час її формуванні, зокрема ризик часткового або повного неповернення позикових коштів, ризик обслуговування боргу, може розглядатися підприємством із погляду зниження певних видів ризиків за наявних обмежень.

Оптимальна структура капіталу за рахунок ефекту фінансового важеля максимізує рентабельність підприємства, тобто дає змогу отримати найбільший прибуток за наявного рівня власних засобів.

Тобто кожен із перерахованих критеріїв оптимізації є по-своєму важливим під час формування структури капіталу підприємства, проте найбільш значущим із них, який більшою мірою характеризує економічний ефект від використання вкладеного власниками капіталу, є його рентабельність, оскільки здатність капіталу приносити дохід фактично виступає однією з основних його характеристик. Саме рентабельність капіталу формує думку власників про здатність менеджменту підприємства до активного управління капіталом в умовах ринкового середовища, яке безперервно змінюється.

У зв'язку із цим основним критерієм оптимальності формування структури капіталу підприємства слід прийняти «таке співвідношення власного і позикового капіталу, яке з урахуванням особливостей функціонування підприємства дає йому змогу максимізувати рентабельність власних засобів, тобто отримувати максимальний розмір чистого прибутку на авансований у діяльність власний капітал».

Водночас простежуються й недоліки зазначених підходів до формування структури капіталу, які обмежують їх застосування на практиці: по-перше, до уваги не береться внутрішня структура активів і пасивів, так, відсутній розподіл позикових засобів на довгострокові і короткострокові; по-друге, власні засоби підприємства характеризуються як «безкоштовні».

Нині формування оптимальної структури капіталу є однією з найважливіших концепцій. Важливо, що оптимальна структура капіталу підприємства в реальних умовах господарювання, незважаючи на спроби об'єктивізації,

так або інакше є скоріше суб'єктивним параметром і повинна встановлюватися за допомогою власного досвіду в розрізі кожного конкретного підприємства окремо. Тільки на основі аналізу чинників, що впливають на вибір джерел фінансування, практичних рекомендацій і спеціальних розробок з обґрунтування вибору структури капіталу, а також з урахуванням особистого досвіду керівництва підприємства може виробити оптимальну структуру капіталу, що дає змогу встановити динамічну рівновагу між ризиком і доходом, що, своєю чергою, дає змогу максимізувати сумарну вартість підприємства як бізнесу і мінімізувати витрати на залучення капіталу.

У системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності використовують показники, які дають можливість вирішити співвідношення власного та позикового капіталів. У Балансі власний капітал відображається у першому розділі пасиву та має такі складники: зареєстрований (пайовий) капітал; капітал у дооцінках; додатковий капітал; резервний капітал; нерозподілений прибуток; неоплачений капітал; вилучений капітал. Під час заповнення статей Балансу в них переносяться залишки відповідних рахунків. Ці показники відображають рух власного капіталу в процесі його формування та управління ним. Розширена інформація щодо видів капіталу наведена у звіті про власний капітал. Під час заповнення даного звіту частина інформації переноситься з інших звітів. У звіті про власний капітал представлена інформація стосовно розподілу прибутку, внесків учасників, для представлення якої потрібні попередня підготовка і відповідна обробка бухгалтерської інформації

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, основною метою формування капіталу є забезпечення задоволення потреби в придбанні активів, необхідних підприємству, й оптимізації структури капіталу для забезпечення умов ефективного його використання. Збільшення власного капіталу можливе за умови росту величини складників, які позитивно впливають на його розмір. Величина власного капіталу найкраще характеризує результативність підприємства, нею можна оцінити ефективність діяльності підприємства, рентабельність та фінансову стійкість. Оптимізація структури капіталу полягає у визначенні такого співвідношення між вартістю, втіленою в кошти підприємства, які йому належать і приносять прибуток, та вартістю, інвестованою в грошові кошти, що залучаються, за якою досягається максимальна ефективність діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
2. Кадацька А.М. Сутність власного капіталу підприємства. URL : <http://repo.sau.sumy.ua/bitstream>.
3. Фальченко О.Є. Напрямки вдосконалення механізму управління фінансовими ресурсами підприємства. матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції докторантів, молодих учених та студентів, м. Харків, 28 квітня 2017 р. Харків : Лідер, 2018. С. 358–361.
4. Побережный Р.О. Анализ внешней среды как начальный этап в формировании стратегии предприятия. *Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта* : зб. матеріалів 4-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 11-14 квітня 2012 р. / ред.: П.Г. Перерва, О.Д. Матросов, О.І. Савченко ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків : НТУ «ХПІ», 2012. С. 189-190.
5. Фальченко О.Є. Визначення зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на формування структури капіталу. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції докторантів, молодих учених та студентів, м. Харків, 28 квітня 2017 р. Харків : Панов А.М., 2017. С. 775–780.
6. Катан Л.І. Фінансові ресурси підприємства та особливості їх формування. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2014. № 6. С. 38–44.
7. Петренко Н.І. Бухгалтерський облік і контроль операцій з руху пасивів підприємства: проблеми теорії, методології, практики : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2012. 544 с.